

รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดระยอง และจันทบุรี Agro-tourism Management Styles in Rayong and Chanthaburi Province

คมพล สุวรรณภูมิ¹, นิชาภา เจริญรูป¹, กนกวรรณ เบญจาทิกุล²

Khompol Suvarnakuta, Nicharpa Jaroenroop, Kanogwan Benchatikul

¹สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี 22000

¹Social Studies, Faculty of Education, Rambhai Barni Rajabhat University, Chanthaburi 22000 Thailand

²สภากาอการบริหารส่วนจังหวัดระยอง จังหวัดระยอง 21000

²Provincial Administration Organization Council of Rayong, Rayong 21000 Thailand

*Corresponding author E-mail: a4902027@gmail.com

(Received: May 11 2020 ; Revised: August 14 2020. ; Accepted: August 31 2020)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดระยอง และจันทบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยเลือกพื้นที่ทำการศึกษารายกรณี แบบเจาะจง ในพื้นที่ชุมชนบ้านทะเลน้อย ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และชุมชนบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี อาศัยการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 27 คน วิเคราะห์โดยอาศัยหลักตรรกะเทียบเคียงแนวคิดทฤษฎีควบคุมบริบท

ผลการวิจัยพบว่า บริบทของทั้งสองชุมชนตั้งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำ มีพื้นที่ติดกับป่าชายเลน ทำการเกษตรและประมงพื้นบ้าน ลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท แม้ว่าชุมชนทะเลน้อยจะมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ไม่ห่างนัก แต่ยังคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนท้องถิ่น ในการนี้ รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของทั้งสองชุมชน มีลักษณะเป็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบนฐานวิถีชุมชนท้องถิ่น โดยมีเงื่อนไขสำคัญ ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทักษะและประสบการณ์เรียนรู้ของชุมชน การปรับตัว การเตรียมความพร้อมในการพัฒนา รวมถึงการเพิ่มคุณค่าทรัพยากรทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมของตน ในการอนุรักษ์และการจัดการท่องเที่ยว

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงเกษตร, การจัดการการท่องเที่ยว

Abstract

The object of this research was to study tourism management styles of agro-tourism location in Rayong and Chanthaburi province. This study was qualitative research with purposive sampling method using case studies in Ban Talay Noi Community, Thang Kwian Sub-district, Klaeng District, Rayong Province and Bang Sa Kao Community Bang Sa Kao Sub-district, Laem Sing District, Chanthaburi Province. The data were collected by in-depth interview of 27 key-informants, and the information gained was analyzed by logical context.

Both communities share similarities including that they are close to the rivers, they are adjacent to mangrove, their people work in agriculture and fishery, and they are both semi-urban and semi-rural. Although, Ban Talay Noi Community is near many factories the community remains local. Meanwhile, tourism management styles of these two communities have integrated based on agro-tourism management and local community. By signification factors include; fertilization of natural resources, traditions and cultures, folkway and life styles, folk wisdom, community skills and experience, adaptation, developing preparation and value added of natural resources and cultural heritage in preservation and tourism management styles.

Keywords : agro-tourism, tourism management

บทนำ

จังหวัดระยองและจังหวัดจันทบุรี เป็นแหล่งที่มีศักยภาพและโอกาสการพัฒนา มีความโดดเด่นในการผลิตสินค้าด้านเกษตรกรรม เป็นที่รู้จักในฐานะเมืองแห่งผลไม้ดีของภาคตะวันออก เนื่องจากสภาพพื้นที่มีความหลากหลาย เป็นที่ราบภูเขาเหมาะแก่การทำสวนผลไม้ มีความเหมาะสม ของสภาพดินฟ้าอากาศที่เอื้ออำนวย และสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม ในขณะเดียวกันก็มีอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป ด้วยมีพื้นที่ป่าชายเลนหนาแน่นเหมาะสำหรับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ กอปรกับแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางบกและทางทะเล จังหวัดระยองได้ชื่อว่าเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สวยงาม เป็นที่รู้จักแพร่หลายท่ามกลางนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ อีกทั้งยังมีศูนย์การประชุม ศูนย์บริการธุรกิจทางการค้า การเงิน การลงทุน สถาบันเทวและแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกที่ครบครัน สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้หลายกลุ่ม สำหรับจังหวัดจันทบุรีเป็นแหล่งอัญมณีที่มีชื่อเสียง มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้เกี่ยวกับอัญมณี มีศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก มีชายทะเลและท่าเทียบเรือ สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ได้เป็นอย่างดี

ทว่าท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไป ภาคอุตสาหกรรม เข้ามามีบทบาทและเป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญของประเทศ ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นฐานของคนเข้ามาในพื้นที่อยู่เป็นจำนวนมาก ภาคเกษตรกรรม และการท่องเที่ยว (คมพล สุวรรณกฎ, 2555) ซึ่งถือเป็นคนกลุ่มใหญ่ของชาวระยองและจันทบุรี ได้รับผลกระทบเป็นวงกว้าง

จังหวัดระยอง เป็นจังหวัดขนาดเล็ก ในอดีตเป็นที่รู้จักในฐานะเมืองแห่งผลไม้ดีของภาคตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นมังคุดทุเรียน เงาะ รวมทั้งอาหารทะเลสด แปรรูป กะปิ น้ำปลา เนื่องจากความเหมาะสมของสภาพดินฟ้าอากาศที่เอื้ออำนวย และสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม นอกจากนั้นยังได้ชื่อว่าเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สวยงาม เนื่องจากมีชายหาดยาวสวยเลียบขนานไปกับอ่าวไทยและเกาะสวยงามระดับโลก เช่น เกาะเสม็ดก็เป็นที่รู้จักแพร่หลายท่ามกลางนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศ ฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัด คือ เกษตรกรรม การท่องเที่ยว และอุตสาหกรรม ต่อมาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นจังหวัดอุตสาหกรรม นับตั้งแต่การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย เมื่อปี พ.ศ. 2520 เป็นที่มาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ในปี พ.ศ. 2524 รัฐบาลกำหนดนโยบายให้นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และพื้นที่บริเวณใกล้เคียงเป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมขนาดหนัก ได้แก่ อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นต้น อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นกลาง อุตสาหกรรมปิโตรเคมีขั้นปลาย อุตสาหกรรมโรงกลั่นน้ำมัน อุตสาหกรรมเหล็ก อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี

(กมลศักดิ์ ตรีครุพันธุ์, 2546) จากการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ได้ส่งผลให้จังหวัดระยองเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมหลักและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ มีการลงทุนภาคอุตสาหกรรมสูงที่สุดของประเทศ มีการจ้างงานจำนวนมาก เป็นจังหวัดที่มีศักยภาพสูง มีการจัดเตรียมสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานไว้อย่างสมบูรณ์ เพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรสูงเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ คือ 1,143,740 บาทต่อคน ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) เท่ากับ 672,104 ล้านบาท โดยมาจากสาขาการผลิตด้านอุตสาหกรรม กว่าร้อยละ 92 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (สำนักงานจังหวัดระยอง, 2554) ปัจจุบันจังหวัดระยอง เป็นที่รู้จักว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีผลไม้อุดมคติ และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักของประเทศ ผสมกับวิสัยทัศน์การพัฒนาตามแผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดระยอง พ.ศ. 2554 ยังได้กล่าวถึง “เมืองแห่งคุณภาพชีวิตที่ดีและเศรษฐกิจที่สมดุล” (City of Good Quality of Life and Balanced Economy) โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์ครอบคลุมทั้งในด้านการท่องเที่ยว เกษตรกรรม สังคม และอุตสาหกรรม ได้แก่ 1) พัฒนาและฟื้นฟูการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 2) ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นแหล่งผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมที่ได้มาตรฐาน สามารถสร้างและขยายโอกาสทางการตลาดได้ 3) สร้างเสริมสังคมให้มีคุณธรรมนำความรู้ ส่งเสริมการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ 4) ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมของภูมิภาคที่ได้มาตรฐานด้านความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนสังคมได้อย่างยั่งยืน

จังหวัดจันทบุรี มีความโดดเด่นในการผลิตสินค้าทางการเกษตรและการท่องเที่ยวที่สำคัญ ด้วยสภาพภูมิประเทศและที่ตั้งได้เปรียบจังหวัดอื่น ๆ โดยตั้งอยู่ในแนวเขตรอยต่อที่สามารถติดต่อได้ทั้งภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงไปถึงกลุ่มประเทศอินโดจีน โดยผ่านประเทศกัมพูชา สภาพภูมิประเทศมีทั้งภูเขาและทะเล จึงมีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลายทั้งภูเขาและชายฝั่งทะเล พื้นที่สามารถเพาะปลูกไม้ผล จนสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดจันทบุรีเป็นอันมาก ได้แก่ ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง ลำไย สละ กัลยไช และพริกไทย เป็นต้น ตลอดจนเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้งกุลาดำ เป็นต้น นอกจากนี้ จังหวัดจันทบุรียังเป็นแหล่งอัญมณีที่มีชื่อเสียง โดยเฉพาะพลอยชนิดต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก และยังมีศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อีกจำนวนมาก มีชายทะเลและท่าเทียบเรือสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของจังหวัดจันทบุรียังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ขาดการบริหารจัดการแบบบูรณาการด้านการตลาดของสินค้าเกษตรและอัญมณี ขาดการบริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการ ปัญหาผลผลิตล้นตลาด

ขาดการส่งเสริมและผลักดันเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นระบบ แหล่งท่องเที่ยวขาดการพัฒนา ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ รวมทั้งการสร้างทุนของสังคมหรือของหมู่บ้านที่พึ่งตนเองได้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยังไม่มากนัก เป็นต้น (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก, 2556) ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) กล่าวโดยสรุปว่า 1) จังหวัดจันทบุรี มีทรัพยากรดินและสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม รวมทั้งเกษตรกรมีความรู้และภูมิปัญญา ทำให้เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายผลไม้ที่มีชื่อเสียง และสินค้าเกษตรที่หลากหลาย อาทิทุเรียน มังคุด เงาะ ลำไย ลองกอง สละ สมุนไพรรอบจำดิน กุ้ง เป็นต้น ซึ่งมีปริมาณมากเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ ประกอบกับสินค้าเกษตรดังกล่าวเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสินค้าเกษตรคุณภาพและอาหารเพื่อสุขภาพ อย่างไรก็ดี เนื่องจากมีการผลิตเชิงธุรกิจ ทำให้มีการใช้สารเคมีมากขึ้นซึ่งมีราคาผันผวนและสารเคมีส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม ผลผลิตสินค้าเกษตรจะออกมามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศและปริมาณน้ำในช่วงออกผล และในการเก็บเกี่ยวต้องอาศัยแรงงานต่างด้าว หลังเก็บเกี่ยวสินค้าดังกล่าวไม่สามารถเก็บรักษาได้นาน จำเป็นต้องขายออกในเวลารวดเร็ว ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ทำให้เกษตรกรได้รับผลกำไรจากการผลิตสินค้าเกษตรน้อยมาก เนื่องจากต้นทุนการผลิตและค่าขนส่งสูง รวมทั้งราคาสินค้าเกษตรในท้องตลาด 2) จังหวัดจันทบุรีเป็นศูนย์กลางการกระจายและแปรรูปผลิตภัณฑ์อัญมณี เนื่องจากชาวจันทบุรีมีภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้เกี่ยวกับอัญมณี ได้แก่ การคัดสรรวัตถุดิบ การเผาพลอย และการเจียรไนพลอย เป็นต้น ซึ่งสินค้าอัญมณีของจันทบุรีโดยเฉพาะพลอยที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมนและเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้ จังหวัดจันทบุรีเป็นที่ตั้งตลาดค้าอัญมณีที่ใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศ ในปัจจุบันแหล่งวัตถุดิบอัญมณีในพื้นที่และของประเทศลดน้อยลง ทำให้ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ซึ่งรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนการแสวงหาแหล่งวัตถุดิบ และการอำนวยความสะดวกในการนำเข้าวัตถุดิบอัญมณี อย่างไรก็ดี ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ดังกล่าวเริ่มขาดการสืบทอด รวมทั้งขาดความรู้ทักษะในการขึ้นเรือนเครื่องประดับเพื่อเพิ่มมูลค่าที่ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้ตรงกับความต้องการของตลาด ขณะเดียวกัน มีหลายประเทศที่ผลิตสินค้าอัญมณี ถึงแม้สินค้าจะแตกต่างออกไปก็ตาม แต่ก็สามารถส่งผลกระทบต่อส่วนแบ่งการตลาดของประเทศได้ 3) จังหวัดจันทบุรีมีช่องทางการค้าชายแดน (จุดผ่านแดนถาวร 2 จุด และจุดผ่อนปรน 3 จุด) เชื่อมโยงประเทศกัมพูชาและประเทศเวียดนาม และมี

ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันซึ่งมูลค่าการค้าชายแดนมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี โดยมีสัดส่วนผลไม้และสินค้าเกษตรเพิ่มขึ้น รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว การค้า การลงทุน ในกรอบความร่วมมือต่าง ๆ รวมทั้งการเปิดประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ.2558 เป็นโอกาสด้านการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและการส่งออก ขณะเดียวกันกฎระเบียบของทางราชการบางประการไม่เอื้อต่อการค้า การลงทุน นอกจากนี้พื้นที่ตามแนวชายแดนก็ได้รับผลกระทบด้านความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น โรคติดต่อ และสิ่งผิดกฎหมาย ฯลฯ 4) จังหวัดจันทบุรีมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และศูนย์การศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากโครงการพระราชดำริ ซึ่งนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศนิยมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น เป็นโอกาสในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการขยายการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวสู่ประเทศเพื่อนบ้าน และเป็นโอกาสในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน แต่อย่างไรก็ดี จังหวัดจันทบุรีอยู่ในเขตอิทธิพลมรสุม และความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศโดยมีฤดูฝนที่ยาวนาน ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวค่อนข้างมาก 5) จังหวัดจันทบุรีมีทรัพยากรดิน ภูมิอากาศและที่ตั้งที่เหมาะสมในการเกษตร และมีการผลิตสินค้าแปรรูปจากเกษตรเป็นหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นจำนวนมาก ประชาชนของจันทบุรีจึงมีฐานะดีโดยมีรายได้ต่อหัวสูงกว่า สัดส่วนคนจนน้อยกว่าระดับประเทศ ด้านสาธารณสุขมีความเข้มแข็งในการดำเนินงานดูแลสุขภาพประชาชนในพื้นที่ และมีสถาบันการศึกษาหลายระดับ ขณะเดียวกันรัฐบาลมีนโยบายสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและส่งเสริมอาชีพและรายได้หลายโครงการ ได้แก่ กองทุนต่าง ๆ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น 6) จังหวัดจันทบุรียังคงความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรป่าไม้ทั้งบกและเลน มีป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด แต่อย่างไรก็ดี จังหวัดจันทบุรีประสบปัญหาอุทกภัยทุกปี รวมทั้งภัยแล้งในช่วงผลไม้ออกผลซึ่งต้องการน้ำจำนวนมาก การใช้สารเคมีในการเกษตรส่งผลกระทบต่อคุณภาพของทรัพยากรดิน น้ำ และอากาศ รวมทั้งมีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การกัดเซาะชายฝั่ง ขณะเดียวกันยังขาดกลไกที่เป็นรูปธรรมในการส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากส่วนกลาง (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก, 2556)

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro-tourism) ในจังหวัดระยอง และจันทบุรี จึงเป็นรูปแบบของการบูรณาการจัดการการท่องเที่ยวเข้ากับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย และเป็นศูนย์กลางผลไม้คุณภาพ อันจะนำไปสู่ความสามารถในการเพิ่มรายได้มาสู่ภาคเกษตรกรรมอย่างแท้จริง อีกทั้งยังสอดคล้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงเครือข่ายวิสาหกิจในชุมชนท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

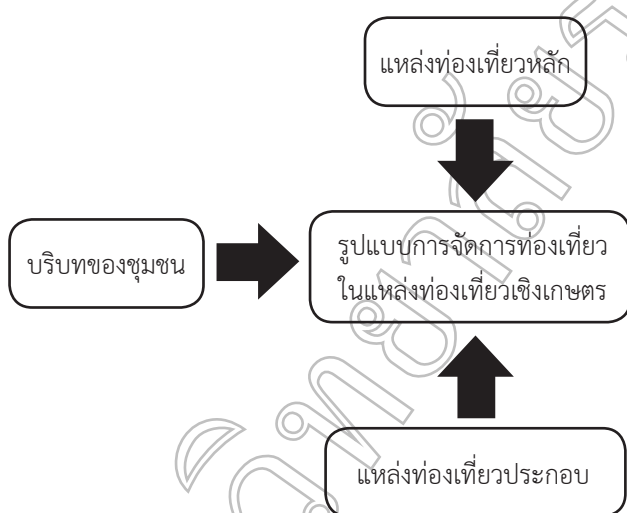
เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในชุมชนบ้านทะเลน้อย ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และชุมชนบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้อาศัยเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเจาะจงเลือกพื้นที่ที่มีความโดดเด่น มีอัตลักษณ์ และประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนจำนวน 2 พื้นที่ ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านทะเลน้อย ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และ 2) ชุมชนบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี สัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-informant) พื้นที่ละ 13-14 คน รวมทั้งสิ้น 27 คน ประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น/ผู้นำท้องที่ แกนนำ/คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน/ผู้นำกลุ่มอาชีพ/ปราชญ์ชาวบ้าน/ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิชาการภาครัฐ/ภาคเอกชน/องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ (NGOs)

ขอบเขตด้านเนื้อหา ทำการศึกษาเพื่อให้สามารถสะท้อนถึงรายละเอียดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ (Style) ของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ครอบคลุมทั้งมิติแหล่งท่องเที่ยวหลักและแหล่งท่องเที่ยวประกอบ ภายใต้บริบทของชุมชน สะท้อนเป็น แนวคิดนำใช้ในการศึกษา (Core Concept)

ดังปรากฏรายละเอียด ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงแนวคิดนำใช้ในการศึกษา (Core Concept)

ที่มา : (พัฒนาโดยผู้วิจัย, 2562)

ขอบเขตด้านพื้นที่ เป็นการศึกษารายกรณี (Case Study) โดยมีการกำหนดพื้นที่แบบเจาะจง ซึ่งหน่วยที่ใช้วิเคราะห์ (Unit of Analysis) ประกอบด้วย 1) ชุมชนบ้านทะเลน้อย ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และ 2) ชุมชนบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ด้วยเหตุผลการเลือกพื้นที่ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีความโดดเด่น จนได้รับการยอมรับทั้งในระดับจังหวัดและระดับชาติ อีกทั้งยังคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนท้องถิ่น ไม่เน้นความเจริญทางด้านวัตถุมากเกินไป นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างเชิงเปรียบเทียบในด้านบริบทของชุมชนในจังหวัดที่ตั้ง เนื่องจากชุมชนบ้านทะเลน้อย จังหวัดระยองตั้งอยู่ใกล้เคียงกับเขตพื้นที่อุตสาหกรรม ในขณะที่ชุมชนบางสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เกษตรกรรม ทั้งนี้ในการเลือกพื้นที่ที่ใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยไม่ได้มุ่งหวังว่าจะเป็นตัวแทนภาพรวมของทั้งประเทศ หากแต่เลือกเพื่อให้สะท้อนภาพรายละเอียดของประเด็นเนื้อหาสาระที่ทำการศึกษา

ขอบเขตด้านเวลา ทำการศึกษาย้อนหลังในช่วงระยะเวลาที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการ ทิศทางและแนวโน้มของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่าง มกราคม ถึง ธันวาคม พ.ศ. 2562

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

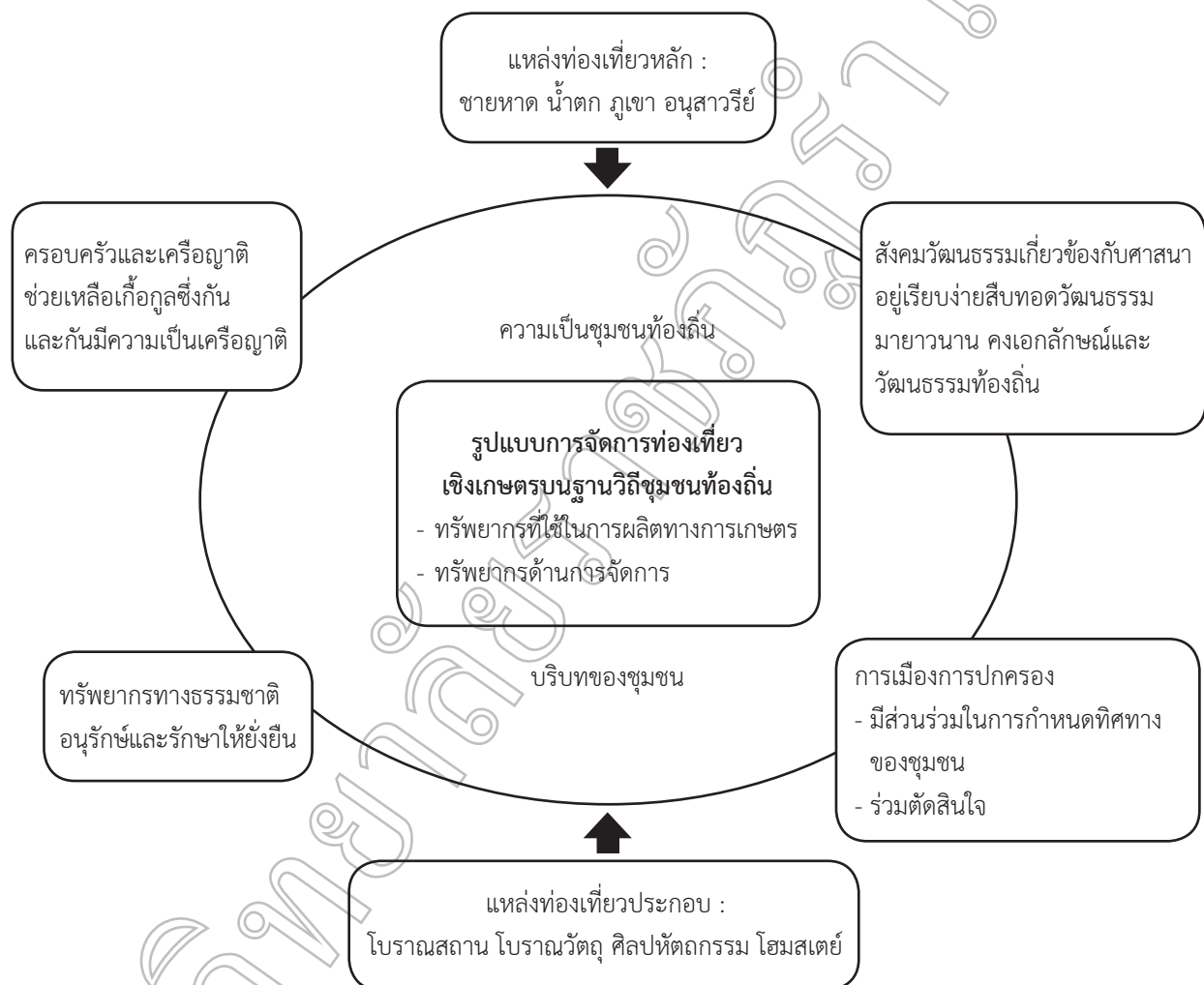
ในการศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชนบ้านทะเลน้อย ตำบลทางเกวียน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง และชุมชนบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี พบว่า รูปแบบ (Style) ที่ชุมชนท้องถิ่นใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีลักษณะเป็น “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบนฐานวิถีชุมชนท้องถิ่น” กล่าวคือ ชุมชนบ้านทะเลน้อยและชุมชนบางสระแก้ว อาศัยรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างบูรณาการแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนจัดบริการการท่องเที่ยวสามารถนำทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร รวมถึงทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (ดิน น้ำ พื้นที่ป่าชายเลน พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์) และทรัพยากรด้านการจัดการ (เกษตรกร องค์กรท้องถิ่น ความรู้ทางการเกษตร เครื่องมือเครื่องใช้และเทคโนโลยีการจัดการ) ในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และอาศัยแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ปรากฏในชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวประกอบ มีการนำเอามรดก หรือต้นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนมานำเสนอนักท่องเที่ยว ให้มีโอกาสได้เข้ามาเรียนรู้ และสัมผัสกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยชุมชน อาทิ ชุมชนบ้านทะเลน้อย เปิดเข้าชมโบสถ์เก่าอายุกว่า 200 ปี ที่วัดราชบัลลังก์ การสักการะศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การรับประทาน

อาหารพื้นบ้านที่ปรุงจาก “ผักกระชับ” ซึ่งเป็นผักพื้นบ้านของชุมชน รวมทั้ง มีผลิตภัณฑ์ชุมชนให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเลือกซื้อ เช่น กล้วยสามน้ำ กะปิเคย อีกทั้งยังมีฐานการเรียนรู้ทางการเกษตร การท่องเที่ยวล่องเรือชมธรรมชาติแม่น้ำประแสร์ รวมทั้งมีโฮมสเตย์ที่ได้รับมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เช่นเดียวกับ ชุมชนบางสระเก้า ที่มีการจัดการท่องเที่ยวทั่วทั้งตำบล มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม “ตลาดสี่มุมเมรุ” จัดให้มีฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากทะเล การแปรรูปเกี่ยวกับพืชเส้นใยเพื่อเพิ่มมูลค่า ต้นปอ ต้นกก รวมถึงการศึกษาป่าชายเลน “ป่าตะกาดใหญ่” ทำหน้าที่ดูแลด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน “บ้านปลา ธนาครปุ”

โดยจะมีไกด์ประจำชุมชน นั่งรถพ่วงข้างพาเยี่ยมชม รวมถึง การบอกเล่าประวัติความเป็นมาของแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนี้ “ศูนย์ศิลป์สื่อบางสระเก้า” ยังมีการบริหารจัดการให้เข้าชมการทอเสื่ออก ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนและเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดเป็นอย่างมาก อีกทั้งรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยังมีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวหลัก โดยชุมชนท่องเที่ยวบ้านทะเลน้อย อาศัยเส้นทางถนนเฉลิมบูรพาชลทิศเดินทางไปสู่ศูนย์เรียนรู้รอบหลวงประแส อนุสาวรีย์สุนทรภู่ และชายหาดแหลมแม่พิมพ์ ในขณะที่ ชุมชนบางสระเก้า ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับคุ้งน้ำเก่า ปากน้ำแหลมสิงห์ และน้ำตกพลี เป็นต้น

ดังปรากฏรายละเอียดในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบนฐานวิถีชุมชนท้องถิ่น
ที่มา : (พัฒนาโดยผู้วิจัย, 2563)

ภายใต้บริบท (Context) ของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่คล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย

1) สภาพทางกายภาพ พบว่า ทั้งสองชุมชนต่างเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน สามารถประกอบอาชีพได้แตกต่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรม หัตถกรรม หรือประมงพื้นบ้าน

2) รูปแบบลักษณะการดำเนินชีวิต ทั้งสองชุมชนมีลักษณะวิถีการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่เน้นความเจริญเติบโตทางวัตถุ เป็นสังคมกึ่งชนบทกึ่งเมือง ที่ยังคงให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันในชุมชน มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความรักความผูกพันในชุมชนท้องถิ่นของตน

3) ลักษณะความเป็นครอบครัวและเครือญาติ เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้ชีวิตครอบครัว ลักษณะครอบครัวที่เคยเป็น “ครอบครัวขยาย” ได้กลายเป็น “ครอบครัวเดี่ยว” มากยิ่งขึ้น แต่มีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังคงไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมร่วมกัน

4) การรวมตัวเพื่อทำกิจกรรมทางสังคม พบว่า ทั้งสองชุมชน ต่างให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง รวมถึงกิจกรรมที่เป็นประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา จนสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชนต่างช่วยกันอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านั้นรุ่นต่อรุ่น

5) การรวมกลุ่มและมีกองทุน ทั้งสองชุมชน มีการรวมกลุ่มอาชีพ และตั้งกองทุนเพื่อใช้ในการสนับสนุนการทำกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการจัดการท่องเที่ยว แต่อาจมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมบ้าง ตามแต่สถานการณ์

6) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ เนื่องจากทั้งสองชุมชน จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้การดำรงอยู่และการประกอบอาชีพต่างธรรมาภิบาลให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ได้พึ่งเอกลัทธิทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง หากแต่นำความทันสมัยมาปรับใช้ได้อย่างชาญฉลาด เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ อาหารพื้นบ้าน เป็นต้น

7) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งสองชุมชน มีความโดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดให้กลายเป็นการสร้างเสริมรายได้แก่คนในชุมชนได้ ทั้งเรื่องของหัตถกรรมจักสาน การแปรรูปอาหาร อาหารพื้นบ้าน การเพาะปลูก โดยเฉพาะผลิตผลและพืชพันธุ์ที่สามารถเติบโตได้ดีในพื้นที่สามน้ำ (น้ำเค็ม น้ำจืด และน้ำกร่อย)

8) การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งสองชุมชนอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์สั่งสม โดยเฉพาะการประสบปัญหาจากการเลี้ยงกุ้งในเชิงอุตสาหกรรม การถูกรุกล้ำพื้นที่ในการทำประมงพื้นบ้าน ความรู้ความเข้าใจของคนในชุมชนที่ไม่เท่ากัน เป็นต้น

9) ประเภทของนักท่องเที่ยว ทำให้ทั้งสองชุมชนเกิดข้อจำกัดเกี่ยวกับการวางแผนการจัดการการท่องเที่ยว ไม่สามารถทำรายได้ได้อย่างสม่ำเสมอ

10) งบประมาณค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวมีอย่างจำกัด ทำให้ทั้งสองชุมชนไม่สามารถวางแผน ในการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว หรือปรับสถานที่ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ แต่ความเป็นชุมชนทั้งสองยังคงมีการปรับตัวได้ทันกับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่วิธีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน อาจมีความแตกต่างบ้างในบางกรณี อาทิ ชุมชน บางสระแก้ว เคยมีประสบการณ์ด้านการจัดการการเงิน โดยอาศัยรูปแบบ “ธนาคาร” ซึ่งเป็นสถาบันการเงินภายในชุมชนท้องถิ่น สามารถจัดสวัสดิการให้ ให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกได้ อีกทั้งยังคงความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน อย่างเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกัน ไม่ก่อให้เกิดความเหินห่าง นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนที่มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการทอเสื่ออก เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน แม้ว่าในปัจจุบัน อาจลดความสำคัญลงไปบ้าง สำหรับข้อจำกัดของชุมชนบ้านทะเลน้อย ไม่มีโรงเรียนตั้งอยู่ภายในชุมชน ทำให้เด็กนักเรียนต้องเดินทางไปเรียนในตัวอำเภอ การเจ็บไข้ได้ป่วยจำเป็นต้องเดินทางไปโรงพยาบาลประจำอำเภอ แต่ก็ไม่ได้ไกลเกินไปนัก

ข้อเสนอแนะและการนำไปใช้ประโยชน์

1. ชุมชนท้องถิ่นจำเป็นต้องมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ต่อเนื่อง มีความชัดเจนโดดเด่น สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ยั่งยืน รวมถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

2. วิธีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม คนในชุมชนท้องถิ่น จำเป็นต้องพัฒนาตนเอง โดยการเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ความเป็นผู้ประกอบการ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ควบคู่ไปกับการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งขอขอบคุณคนในชุมชนบ้านทะเลน้อย ตำบลทางเกวียน อำเภอกงหรา จังหวัดระยอง และคนในชุมชนบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดจันทบุรี รวมถึงภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น ที่กรุณาเสียสละเวลา และมอบประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชน อันทรงคุณค่า

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ และมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ที่มอบโอกาสให้ได้ทำการศึกษาวิจัยในการนำเสนอบทความวิจัยในครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัย เรื่อง “รูปแบบการขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ศึกษากรณีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดระยอง และจันทบุรี” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เอกสารอ้างอิง

- กมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธุ์. (2546). ศึกษาแนวทางการพัฒนาทำเรือขนส่งสินค้าแบบคอนเทนเนอร์ กรณีศึกษา: ทำเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- คมพล สุวรรณภู. (2555). รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการเสริมสร้างรายได้ภาคเกษตรกรรมในพื้นที่จังหวัดระยอง. วารสารราชบัณฑิตยสถาน, 37 (4), 285-303.
- คมพล สุวรรณภู, กนกวรรณ เบญจาทิกุล และนิชาภา เจริญรูป. (2562). รูปแบบการขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: ศึกษากรณีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดระยอง และจันทบุรี. รายงานการวิจัยเสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- สำนักงานจังหวัดระยอง. (2554). ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดระยอง. (ออนไลน์) แหล่งที่มา: http://123.242.173.4/v2/index.php?option=com_content&view=article&id=597&Itemid=180. 11 พฤษภาคม 2561.
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก. (2556). แผนพัฒนาจังหวัดจันทบุรี พ.ศ.2558-2561. (ออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://www.eastosm.com/tabid/967/language/th-TH/Default.aspx?PageContentID=137>. 11 สิงหาคม 2561.